

C O B D E N   K Ö N Y V T Á R

9. SZÁM.

GRÓF APPONYI ALBERT

TÁRSADALMI ÁTALAKULÁSOK

*A Magyar Cobden-Szövetségben 192. március 10-én
tartott előadás.*

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

Korvin Testvérek Budapest.

Fischer Ödön elnök: A Magyar Cobden Szövetség tizenegyedik nyilvános ülését megnyitom és a megilletődés szavával üdvözlöm körünkben gróf Apponyi Albert őexcellenciáját. (Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.) Ő az elmúlt magyar politika legtisztább emléke és a magyar jövő legnagyobb reménysége, kinek nevéhez Deák Ferenc öröksége fűződik. Amit elmondandó vagyok, nem bemutatás, mert az itt felesleges és méltatás sem próbál lenni, mert azt a történelem tudja majd csak az események reflektorában megvilágítani, hogy mit jelent önagyméltósága a magyar állam életében. Arra kérek engedelmet, s a nagyság terheihez tartozik ezt megadni, hogy egy pillantást vethessünk élete példájára és emelkedettségét, vigaszt és reményt mérthessünk belőle.

Szinte egyedül áll a politika történetében az, ami Nagyméltóságodnak megadatott, hogy egy fél-évszázad közéleti pályájáról kiadhatta emlékiratait: s memoárját ma programbeszéd gyanánt olvassák. Több mint kétszerese állott már excellenciád mögött annak, amit Dante az emberi élet-út felének nevez, mikor összeomlott egy ezeréves ország, maga alá temetve azokat a politikai hittételeket és erkölcsi elveket, melyeket maradandóknak gondol-

tunk addig. A nagy kataklizma után, a kor jogánál fogva, Nagyméltóságod visszavonulhatott volna, ehelyett azonban a kor kiváltságát vette igénybe, s. odaálloitt harcolni az első sorba azokért az ideálokért, amelyek az országot újjáépítik, kárhóztatva a meddő kesergést, biztatva, lelket öntve mindenkibe, mondván: csináljunk mintaországot abból a kis hazából, ami megmaradt.

Nagyméltóságod működése ekkor egy nagyszerűen ívelt és monumentálisain tiszta vonalú hídhoz hasonlított, amely két fix pontot költött össze: a múlt és a jövő politikájából mindazt, amit a bölcsesség objektivitása és a hazaszeretet szubjektivitása áthidalni és így megtartani szükségesnek látott. Nagyméltóságod revideálta a múltat és az új jel-szavakat is és e kettős revízió alapján épült fel e híd: a magyar jövő útja. Ez országmentés volt, nem politika. Amint a lelkek országának megmen-tése volt az, amikor a szenvedélyek számumának legcsúnyább forgószelében a tisztaságnak, tisztességnek és Önzetlenségnek elefántcsontszobraként állott a már-már hitetlenké csüggedt kortársai előtt. S azóta gróf Apponyi Albert nem exponense többé egy politikai iránynak s nem harcosa egy politikai cének. Ő a nagy magyar tradíciók megszemélyesülése, a magyar nép testet öltött erkölcsi érzéke, jog-tisztelete és józansága.

Meddő igyekezet volna ezt a nagyszerű pályát e néhány pillanat perspektívájából megmutatni akarni. Nem is kísérlem meg. Csak annyit szeretnék még mondani, hogy nekünk; mint egy magyar

gazdasági szövetségnek: külön büszkeségünk és örömünk, hogy üdvözölhetjük nagyméltóságodat, mint azt az államférfiút, aki soha el nem mulasztotta a gazdaságpolitika fejlődési lehetőségeire felhívni a magyar törvényhozás figyelmét.

Magyarország great old man-jét köszöntjük benne, akinek csodálatosan gazdag pályáján talán nem is jelentékeny az a mindig konstruktív irányú gazdaságpolitikai ténykedés, — de nekünk, a gazdasági élet munkásainak: nagy emberünk lenne, ha mást nem is tett volna.

A Cobden Szövetség fiatal életének legszebb dátuma, történeti dátuma a mai elismerés és bátorítás, Nagyméltóságod jósága irányunkban, de kötelezettséget is jelent ez számunkra a jövőre, mely kötelezettségnek, — fogadom, — legjobb tudásunk és «leglelkesebb igyekezetünk szerint fogunk eleget tenni.

Kérem Excellenciádat, tartsa meg előadását.
(Hosszantartó, meleg taps.)

Gróf APPONYI ALBERT:

Az emberi társadalom folytonos átalakulásban fejlődik tovább és minden fejlődési stádium megteremti magának jogi szervezetét. Ez az átalakulás különböző időszakokban, valamint különböző világ-részekben, nemzet-csoportokban és nemzetekben más-más ütemet mutat; néha hosszú pihenőket tart, néha azok a jogi formák, azok az állami intézmények, amelyekben valamely fejlődési fokozat magát megrögzítette, hosszú időn át útját állják a következő fokozat kibontakozásának és a történelem csak forradalom útján tud magán segíteni. Egyes nemzetek ideig-óráig el is maradhatnak; de azért mint törvényt meg lehet állapítani azt, hogy azok a nemzetek, amelyek a nemzetközi jog uralmának területéhez tartoznak és igényt tartanak arra, hogy ez a jog őket egyenlő jogalanyoknak ismerje el, nem maradhatnak távol egymástól a társadalmi és ennek megfelelő állami fejlődés fokozata tekintetében. Minél sokoldalúbbá, az életet áthatóbbá, tehát szervezettebbé válik a nemzetek összekötése, annál parancsolóbbá lesz ez a fejlődési homogenitás. Pár száz évvel ezelőtt inkább lehetett előtte kitérni, mint ma.

A társadalmi és vele kapcsolatos állami átalakulás természetes fejlődési törvénye pedig az embernek, mint olyannak, mind teljesebb érvényesülése,

tehát a külső sors okozta viszonyok jelentőségének háttérbe szorítása, más szóval: azoknak az egyenlőtlenségeknek fokozatos kiegyenlítése, melyek nem magában az egyénben gyökereznek. Ez a nagy irányzat vonul végig a nemzetek történetén, az ókori rabszolgaságtól kezdve, a középkori függéseken — jobbágyságon — keresztül a francia forradalom szülte jogi egyenlőségig és ami most vajúdik, a tényleges életviszonyok bizonyos fokú kiegyenlítéséig. Ez a fejlődési irány a társadalmi átalakulások természeti törvényének mondható, mert az emberi természetben gyökerezik. Az egyéniségnek, a személyiségnek, az öncélúságnak tudata ugyanis, ha olykor hosszú időn át alszik is, minden emberben él és csak idő és alkalom kérdése, hogy mikor ébred az emberek sokasága arra az elhatározásra, hogy nem akar pusztá eszköz lenni. Előhaladása mégis fokozatos, mert az öntudatra ébredés is az és mert minden fokozat, amint már mondtam, jogi kereteket teremt magának, melyek több-kevesebb ellentállást fejtenek ki. Az ütem a viszonyoktól függ; fontos csak az, hogy a~ létező jogi keretek merevsége kellő időben táguljon, nehogy a természetes fejlődésnek szerves ereje azokat szétrobbantsa. A valódi konzervatív politika a jogfejlődésnek folytonos alkalmazkodása a társadalmi élet fejlődéséhez.

Midőn társadalmi átalakulásról beszéltem, nagyon bő magyarázatú, illetve sokat és sokfélélt magában foglaló fogalmat állítottam homloktérbe, olyant, mely kiterjed mindenre, ami kapcsolatot teremt ember és ember közt, tehát az erkölcsi, a

szellemi és az anyagi élet minden viszonylatára. A mi korunkban mégis az anyagi létfeltételek állanak gondolkozásunk előterében, midőn társadalmi kérdésről, társadalmi fejlődésről, társadalmi békéről stb. beszélünk. És ennek van is bizonyos általános jogosultsága, mert a lét anyagi feltételeinek biztosítása az a legprimitívebb, legmellőzhetetlenebb emberi szükséglet, amely a legközvetlenebbül tünteti föl az emberek egymásra utaltságát és a legkiáltóbban követel bizonyos jogi szabályozást. Ezen a téren valamely fejlődési fokon bizonyos tartós megállapodottságnak kell létezni, hogy azok az epochák folyhassanak le, amelyekben a társadalmi fejlődés inkább ethikai vagy kulturális téren mozgott (középkor, renaissance). S ha ilyen időközöknek létezése és eléggé hosszú tartama reá is cáfol Marx tanára, mely szerint a gazdasági osztályharc volna a történelem egyedüli tartalma, mégsem lehet tagadni, hogy a gazdaság-társadalmi átalakulás törekvései mindig újból és újból ütik föl fejüket és ma már domináló szerepet játszatnak. Ennek megállapításával pedig nem szállítjuk le a szellemi és erkölcsi tényezők jelentőségét, mert maga a gazdasági fejlődés követeli azok párhuzamos fejlődését. Van-e fejlett kereskedelem tisztult üzleti morál nélkül? Van-e gazdasági haladás tudományos megalapozás nélkül? Van-e szociális igazság szeretet nélkül?

Itt azonban egy érdekes megállapításnak van helye és ez abból áll, hogy egyedül a gazdasági fejlődés az, amelynek jellege mindinkább társa-

dalmivá válik, nem a kollektivizmusnak, de az egyéni tevékenységek növekedő egymásrautaltságának értelmében. A kollektivizmus lehet, hogy a jövő gazdálkodás alakja, de ma tanúi vagyunk kísérletei csődjének és tapasztalati alapon csupán arról az egymásra utaltságról beszélhetünk, mely a munkamegosztásnak, az egyéni vagy mint a nemzetközi munkamegosztásnak, természetes következménye. Mennyire önmagukban befej ezeltbek voltak a gazdasági exisztenciák egész a XIX. századig, mint most! Ellenben az emberiség szellemi és erkölcsi törekvéseiben a társadalmosítás gyengül, a „mindenki magáért” elve mindjobban érvényesül. A tudomány szabadsága ezt merőben egyénivé teszi, a művésziében uralkodó eszme az egyéniség szabad kifejtése, közös iskolai és esztétikai szabályoktól mentesen. Az egyházi élet is lazul, annak körében is mindinkább tért nyer a tisztán egyéni vallási élet; egyedüli kivétel a római katolikus egyház, melynek szilárd szerkezetétől a leghatalmasabb áramlatok legfőlebb egyeseket, — ha sokakat is, — elszakíthatnak, de magát a szerkezetet sem meg nem bonthatják, sem nem lazíthatják. Hogy ez mit jelent, hogy ez milyen erők működésének köszönhető, arról nekem megvan a megállapodott meggyőződés; itt csupán a tényt említem, a továbbiakat hallgatóim elmékedésére bízom. Valamint-hogy ehhez kapcsolva egy másik tényt kell kiemelnem, azt,, hogy a társadalmi átalakulások előbb megállapított irány-törvényét, az egyenlőségre való törekvést, minden vallás közt egyedül a keresztény

hirdette ki etnikai elvként, — igaz, hogy vallási vonatkozásban, tudniillik, mint Isten előtti egyenlőség. De ezzel le volt téve a világi fejlődésbe is, mellyel a kereszténység direkte nem foglalkozott, az a csiraképes gondolat, amely azt továbbra uralta és uralni fogja, mert egyezik az emberi természet törvényeivel, Ez a grandiózus összefüggés előttem a kereszténység transcendentális jellegének egyik legvilágosabb bizonyítéka; ebből is megállapítom magamnak, hogy a kereszténység nem egy múltó stádium az emberiség vallási kifejlődésében, hanem a nagy és végleges vallási tény, melynek evolúciója abban áll, hogy mindjobban megértsük és az életbe átvigyük.

Tudom, hogy ezekkel olyan témákat érintettem, amelyekben nem találkozom egész hallgatóságom megegyezésével; de semmi esetre sem lehet ártalmas, hogy ezeket az én mélységes meggyőződéseimet önök előtt is előadtam (helyeslés) és reámutattam arra az irányra, amelyben én azokból következtetéseket levonok. Tulajdonképpen nem ezekről, hanem a társadalmi és azokkal kapcsolatos politikai átalakulásoknak magyarországi alakjáról akarok beszélni: arról ami volt és arról, aminek szerintem lenni kell; tekintetbe véve a gazdasági élet evolúciójának döntő jelentőségét.

Hogy ne kezdjem nagyon messziről, a mohácsi vést követő korszak, egész a francia forradalomig európaszerte ebben a tekintetben szünetelést jelentett. A hitújítás körüli harcok vettek igénybe minden erőt a weszfáliai békekötésig, azután pedig

a dinasztiki hatalmi versengése. A szociális kérdés feltűnt ugyan a láthatáron a XVI. század első felében, nemcsak nálunk, de Németországban is, parasztlázadások alakjában. A paraszt volt az akkori társadalomnak elnyomottja, ő lázadt föl az egyenlőség ösztönétől vezetve, annak a társadalomnak öt békóba szorító jogrendszere ellen. De mivel nem érte volt el tömegében a kultúrának azt a fokát, amely az egész osztálynak öntudatosságot kölcsönzött volna, nem volt összhang, rendszer és teljesség akciójában; csak rapszodikus fölkelésekben nyilvánult meg az átalakulás szükségének első megérzése, melyek elfojtásával a megostromolt jogrend még szűkebbre szorult és eltartott további századokon át. A társadalmi átalakulásnak ez az általános stagnálása talán hazánkban mutatta a lomhaság maximumát. Ennek pedig viszonyainkban rejlő okai voltak. A XVIII. század első negyedének végéig török hódoltság, vallási harcok, a Lipót-féle rendszer elleni védekezés, Rákóczi harcai és az azokat követő béke keresztülvitele vették igénybe az összes erőket. Rákóczi fölkelésének eredeti programjában fölcsillan ugyan egy szociális gondolat is, de ez tulajdonképp csak a népnek idegen zsoldosok és condottierik zsarolásai ellen való megvédését jelentette; továbbfejleszteni a vezérek sem tudták vagy nem merték, mert alig van nyoma annak, hogy a kor szociális gondolkozásán felülemelkedtek volna. Pedig aima kezdetnek továbbfejlesztésével talán legyőzhetetlenebbé válhatnak. Tulajdonképp csak az 1715-ik évi diéta után lehet normális viszonyok

beálltáról szólani, melyek hazánkban a többi országokéival homogén belső helyzetet teremtettek; de itt is kettőt kell tekintetbe venni: először az elpusztult országrészeknek idegen telepésekkel való benépesítését, mely hosszú időre kizárta annak lehetőségét, hogy itt egy homogén néptömeg keletkezzék, tehát a szociális fejlődés tekintetében alulról egységes nyomás gyakoroltass^ másodszor pedig a városi elem nagy részének idegen voltát, saját helyi érdekszférájára való visszavonultságát és országos ügyekben csekély befolyását. Pedig ettől a városi elemtől indult ki mindenütt az a reform-mozgalom, mely mögött többé-kevésbé öntudatosan társadalmi erők vajúdása működött; ha a franciaországi „état généraux”-k gyűlésén nem olyan erős a „tiers-état” — a harmadik, a polgári jend, hogy a vezérszerepet magához tudja ragadni, nincs forradalom; az elnyomott parasztság is ő benne találta vezéreit és felszabadítóit, magától megmozdulni nem volt képes. Magyarországon pedig a „tiers-état” jogilag létezett ugyan, de annyira háttérbe szorítva, hogy a szabad királyi városok követei a rendek tábláján együttesen egy szavazattal bírtak. A nemzet képvisellete tehát egészen a nemesség kezében volt, amelynek még egy évszázadon át, midőn alkotmányunk és nemzeti függetlenségünk megvédése körül halhatatlan érdemeket szerzett, a szociális téren teljesen maradi felfogásokat vallott. A nemesi privilégium fenntartása annyira főgondja volt, hogy még az 1741. évi VIII. törvénycikk azt egyenesen mindenkorra változhatatlannak mondotta ki. A job-

bágytság sorsának enyhítését egyedül a fejedelmi hatalom eszközölte, a törvényhozás csak 1836-ban kezdetit vele foglalkozni, amikor egyáltalán más világ köszöntött be hozzánk. Az 1790-91. évi országgyűlés idején a francia forradalom eszmeköre már nálunk is bizonyos befolyást gyakorolt az elmékre, a kiváltságosak soraiban is; de az országgyűlési végzeményekben ennek még alig van nyoma; az alkotmány helyreállítása és biztosítása és a vallásügynek aránylag szabadelvű rendezése körül forgott ama nevezetes diaetának tevékenysége.

A XIX. század második negyede volt az az idő, amelyben a társadalmi átalakulás szellője közéletünket áthatotta. A nemzeti föllendüléssel kapcsolatos (latosan a jogi egyenlőtlenségek megszüntetése lelkésíti a kedélyeket — még pedig a kiváltságosok kedélyeit. Az elnyomott rétegekben, a jobbagység körében, nyoma sincs a mozgalomnak. Ők nem félelmesek, tőlük még hosszú ideig fenn lehetne tartani a létező jogi egyenlőtlenségeket. Alig tudok a történelemben példát, hogy ilyen körülmények közt jött volna létre egy nagy társadalmi reform. A magyar nemesség a megelőző időkben gyakran tanúsított osztály-önzést jóvátette azzal a spontán elhatározással, hogy maga vet véget kiváltságos állásának, anyagi áldozat árán is.

De bármily nagyra értékeljük is ama nagy korszak vezéralakjainak idealizmusát, el kell ismerünk, hogy a többi művelt országok példája is hatott rájuk, ahol a felszabadulás munkáját pár évtizeddel előbb végezték. Az a bevezetőleg említett

törvény érvényesült, mely szerint a társadalmi átalakulások terén egy állam sem maradhat el messze azoktól az államoktól, amelyekkel mint egyenlő fél akar nemzetközi összeköttetésben állani. Csak gondoljuk el, hogy mi történt volna, ha nálunk — és egyedül nálunk — tartatik fenn a jobbagyság; olyan anyagi és erkölcsi inferioritásba jutottunk volna, melyet egy nemzet sem viselhet el a megsemmisülés veszélye nélkül.

A reform módszerét és körülhatárolását illetőleg teljesein a francia forradalom eseményeiből leiszűrődött azon eszmekörben maradtunk akkor mi is, mely a jogi egyenlőtlenségek megszűnésével a kérdést megoldottnak vélte. Az összes társadalmi-erőknek egyenlő jogi föltételek mellett érvényesülő •szabad versenye kimerítette az egyenlőség akkori fogalmát; újabb tapasztalásra volt szükség, hogy * köztudattá váljon, mennyire illuzoris ez az egyenlőség; mert azok a felszabadított és egyenlő jogi helyzetbe vitt erők részben -meg voltak terhelve a múlt jogi egyenlőtlenségeinek utóhatásaival; a versenyt rossz start-tal kellett megfutniuk. Ámde az első lépés ezzel meg volt téve és nem von le semmit annak jelentőségéből, hogy fennmaradt további lépéseknek akkor még általánosan el ne on ismert szükségessége.

Ami különösen az 1848-ban végbevitt politikai és társadalmi reformot jellemzi, az a nemzeti és a szociális eszme együttes felkarolása, a „nemzet” és a „nép” fogalmáinak azonosítása. A szociális eszme, megengedem, csak szűk keretben, a jobbagyság

felszabadítása alakjában érvényesült; de több számbavehető igény akkor nem is létezett. A nagy gondolat pedig megvolt, az, amelyet a legnagyobb magyar reform-korszaknak örökségként meg kell őrizni: azt, hogy *gyenge nemzet az, amely nem az egész népet foglalja magába és csűrhe had az a nép, amely nem tömörül eszme-világában is nemzetté*; mert egyedül a nemzeti élet keretében nyerhet szerves összefüggést, együttes fegyelmezést és így biztos fejlődési föltételeket a népelet minden erőtényezője.

Másik jellemző vonása a mi negyvennyolcas reform-korszakunknak éppen az, hogy a vezető-osztályöF spontán elhatározással vitték azt keresztül, aminek pedig az a nagyfontosságú következménye volt, hogy ezek az osztályok jogi kiváltság nélkül is megtartották a vezető szerepet. Vezetők maradtak, mert vezettek es ezzel biztosították a haladásban a hagyomány fenntartását, vagyis a nemzeti életnek folytonosságát a fejlődésben. Azokkal a nemzetekkel szemben, amelyek csak forradalom útján, a vezető tényezők teljes fölcserélésével és a múlttal való szakítás árán tudták a szükséges reformokat keresztülvinni, mi magyarok ekképp óriási előnyben voltunk, mely csak nemzeti létünknek nemsokára bekövetkezett elnyomása, és részben a nemesség anyagi tönkrejutása miatt nem érvényesülhetett teljesen. De mint példa előttünk áll és mint az a másik vezérgondolat, amelyet érvényesítenünk kell. Mert erő van a hagyományban is, a haladásban is; keittös erő ott, ahol ez a két erőtényező egymással

nem áll szemben, hanem frigyét köt és megállapítja a nemzeti élet folytonosságát.

Tulajdonképpen ebben a két gondolatban, melynek ragyogó megtestesítését állítja élénkbe a közelmúlt hazai története, csúcsosodik ki előadásom: a nemzeti és a szociális eszme összeolvasztása és a vezető osztályok előjárása a reform-tevékenységben. Másoló munkát itt nem végezhetünk; hiszen végtelesen bonyolultabbak a mai szociális problémák azoknál, amelyeket a negyvennyolcas nemzedéknek kellett megoldani és az egyenlőség felé törő erők ma sokkal öntudatosabbak, tevékeny részt követelnek és igényelhetnek is a vezető elemek munkájában. De a szellem kell, hogy ugyanaz legyen és akkor az eredmény is megfelelő lesz. Sokat beszélnek ma az intelligencia vezető szerepének fenntartásáról, mint a helyzet követelményéről. Ámde miként érhető el ez a valóban kívánatos cél? Nézzük a negyvennyolcadiki előzményt. Miként érte el a magyar nemesség közti befolyásának megmaradását a változott viszonyok közt is? azzal, hogy a reformnak ő állott élére; ha bármi kiváltsághoz ragaszkodik, úgy egy későbbi ár bizonyosan elsöpri. Ez ma sokkal világosabb és sokkal gyorsabban fogna bebizonyulni, mint akkor.

A mai kor átalakulási problémája annak föl ismerésén alapszik, hogy a puszta jogi egyenlőség nem elegendő a létfeltételek olyan kiegyenlítéséhez, amilyen az ősi tudatlanságból kivetkőzött tömegek igényeinek megfelel. Maga a jogi egyenlőség is kiegészítést igényel, mert az tulajdonképp csak a ma-

gánjog terén érvényesült tökéletesen: a közjogi jogosítványok terén még vannak olyan különbözetek, — például a választójog terén, — amelyek, amíg főnállamok, szükségszerűen nyugtalanságot idéznek elő. De a nagy probléma maguknak a létfolytétel éknek kiegyenlítése, mely teljes ugyan sohasem lehet, mert az egyéni képességek nem egyenlők és mert minden munkaenergiát megölünk, ha lehetetlenné tesszük, hogy aki többet szerezni képes, azt gyermekei javára gyümölcsöztesse. A ki-nem küszöbölhető differenciálódások megállapításához a kulcsot talán kezünkbe adja az a kettős tény, hogy az egyéni képességek különbözők és hogy a társadalmi ös-sejt nem az egyén, hanem a család, Hanem azért a kiegyenlítés haladhat olyan határig, amelyet ma megállapítani nem tudunk. Ki tudja, hogy mi minden fog mai társadalmi berendezkedésünkből fölöslegesnek bizonyulni, amit mi még föltétlenül szükségesnek tartunk. Hiszen nem kisebb ember, mint Aristoteles nélkülözhetetlenek vallotta a rabszolgaság intézményét, Annyi már ma megért követelménynek látszik, hogy a higiénikus létföltételek és a kulturális fejlődési lehetőségek (beleértve a nemesebb életélvezetek hozzáférhetőségét is) a megindulási esélyek mindenkire nézve egyenlökké tétessenek.

Ezeknek az ilyen irányú átalakulási processzusoknak élén kell az 1848-as időszaki magyar nemeség jogutódjának, a mai vezető osztályoknak, szokásos nyelven szólva: az intelligenciának járnia, az 1848-iki nemesség dicső példája szerint. Csakis így biztosítja saját vezető állását, holott azt lerombolja,

ha mesterséges korlátokkal akarja körülbástyázni. Munkatársul el kell fogadnia, — ebben különbözik az ő helyzete a negyvennyolcas nemességétől, — az előretörő új rétegeket és minden attól függ, hogy ez az együttműködés biztosítva legyen. Ezen az úton köthető össze a múlt a jövővel, ha a múltat nem sírkőnek tekintjük, mely alatt csak hullák porladozhatnak, hanem anyaföldnek, amelyből az élet folytonossága, a fejlődés büszke ereje táplálkozik. így lehet összeforrasztani a hagyománynak és a haladásnak szellemét, a nemzetnek és a népnek fogalmát, amely összeforrasztásokon alapszik fennmaradásunk biztosítása. (Lelkes taps.)

Uraim! Megjelenésem az önök körében talán sokakra kontrasztként hat, de lehet szimbólumnak is tekinteni. Itt állok én, születésemnél, családi hagyományaimnál, koromnál fogva a régi Magyarország tipikus képviselője, önök előtt, akik éppoly tipikus képviselői azoknak az új erőknak, amelyek a mai és a jövő Magyarország fölépítésében részt kérnek és új eszmeáramlatokat visznek be ebbe az építési munkába. Én pedig azért jöttem ide önök közé, mert nem kell egymás ellen küzdenünk, hanem meg kell egymást értenünk. (Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.) Amely mértékben értjük meg mi, régiek, az új Magyarország fejlődési törvényeit, abban a mértékben tudjuk önökkel, az ifjakkal, megértetni a régi Magyarország értékeit. Az ország nincs azért elveszve, mert a régi ideológia sok részben többé nem tartható: *eszmebeli hitbizományok békóiban nem lehet egy nemzet életét szo-*

rítani. Magam is sokat tanultam; sokat látok, amit hús, amit tíz, amit öt év előtt még nem láttam. Az *ember addig él igazán, ameddig tanulni képes; e képesség megszűntével múmiává válik.* De azokban a szintézisekben, amelyeket önök elé állítani iparkodtam: nép és nemzet, hagyomány és haladás szintézisében, úgy hiszem, megjelöltem az élet örök törvényeit, mert képét adtam végnélküli fejlődési lehetőségeknek, melyek, mint az erős gyümölcsfa, gyökereiket az éltető anyaföldbe mélyen bele eresztik és így viharokkal és szárazsággal vígan dacolnak. (Szünni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)

*   *
*

Elnök: Nagyméltóságodnak a mai estéért őszintén érzett hálánkat fejezem ki. A Magyar Gobden Szövetség céljainak eléréséhez még messze és rögös út vezet, de úgy érezzük: közelebb a cél és könnyebb az út, ha olyan férfiak, mint Nagyméltóságod mellénk állanak, akik bölcsességük erejével realitássá érlelik ideáljainkat. Bezárom Szövetségünk tizenegyedik nyilvános ülését. (Lelkes éljenzés.)